

СОФ'Я РОХКІНД

Соф'я (Спрынца, Шпрынца) Львоўна (Лейбаўна) Рохкінд нарадзілася ў мястэчку Талачын Віцебскай вобласці ў 1903 г. Сям'я была дастаткова адукаванай, бацька Соф'і займаўся рамонтам гадзіннікаў, добра ведаў ювелірную справу. Акрамя ідыш, ён свабодна валодаў нямецкай і старажытнаўрэйскай мовамі, нават выпісваў газеты «Дэр фрайнт» («Сябар») на ідыш і «Гацфіра» («Гудок») на старажытнаўрэйскай мове [4, с. 253].

Соф'я атрымала нядрэнную адукацыю, яна цікавілася літаратурай, шмат чытала, з дзяцінства памятала вершы класікаў яўрэйскай паэзіі Хаіма Нахмана Бяліка і Шаула Чарніхоўскага [2]. Юнацтва і маладосць С. Рохкінд прыйшліся на багатыя падзеі ваенна-рэвалюцыйныя часы. Соф'я Львоўна ўсламінала:

«...Пасля рэвалюцыі адбыўся злом усяго жыцця. Я добра памятаю Талачын, якім ён быў да рэвалюцыі і ў першыя гады пасля рэвалюцыі... Я памятаю кожную вуліцу, кожны дом. Перад маімі вачыма стаяць, як жывыя, твары тых, каго я добра ведала. Я бачу іх у крамах, майстэрнях, на вуліцах, закляпочаных заробкамі і будзённымі справамі, справамі паўсядзённага жыцця. Я бачу іх у святочныя дні, калі ідуць у сінагогу, па-святочнаму апранутыя, з прасветленымі тварамі. Але ўсё гэта выкарачавана, знішчана, сцёрта з зямлі, заліта крывёю і пакутамі. Перад маімі вачыма паўстаюць дарагія мне людзі, якіх я ведала і не ведала, у шэрагах асуджаных на смерць, яны тупаюць па вуліцы пад вокрыкам зладзеяў, што прыспешваюць іх да магілы. Я бачу іх змардаваных, у роспачы, абнякавых, без сілы, без волі і надзеі. Там няма майго бацькі і дзядулі, яны пайшлі з жыцця, як належыць людзям, але ў маім уяўленні яны сярод гэтых пакутнікаў. Я бачу сотні і тысячы такіх жа мястэчак, з жывымі людзьмі, звыклым побытам, традыцыямі, якіх ужо няма, ад якіх не засталася слядоў. Усе яны мне блізкія, родныя, мілыя майму сэрцу» [10, с. 89].

Напрыканцы жыцця С. Рохкінд у размове з В. Рубінчыкам (1997 г.) прызналася: «Пасля 1917 г. не памятаю ніводнага дня,

калі б не было страшна...» [6].

Дзяўчына дастаткова рана засталася без бацькоўскай апекі: яе бацька памёр у пераломным 1917 г., а пасля смерці маці ў 1921 г. на руках у Соф'і аказаліся чатыры малодшыя сястры, выхоўваць якіх, праўда, дапамагалі сваякі.

У 1920 г. Соф'я паступіла ў Інстытут вышэйшых яўрэйскіх ведаў у Петраградзе, у які быў перайменаваны створаны год таму назад Петраградскі яўрэйскі народны ўніверсітэт. Арганізатары гэтай установы імкнуліся зацікавіць моладзь гісторыяй і літаратурай яўрэйскага народа, падрыхтаваць педагогаў і кваліфікаваных работнікаў у розных галінах ведаў. Соф'я Львоўна ўспамінала: «Інстытут не даваў слухачам ніякіх стыпендыяў. У той час было вялікае беспрацоўе. Нам даводзілася займацца, большай часткай, чорнай працай: дзяўчаты мылі посуд у сталовых, лапілі старыя мяхі, хлопцы падпрацоўвалі ў порце грузчыкамі» [4, с. 252].

У інстытуце на працягу шэрага гадоў выкладалі многія вядомыя спецыялісты ў галіне іудаістыкі, гісторыі, культуралогіі (В. Струвэ, І. Франк-Камянецкі, Р. Красны-Адмоні, І. Цынберг, І. Раўрэбе, Ш. Ганелін і інш.).

«Асабліва важную ролю ў жыцці інстытута адыграў Ізраіль Цынберг. Ён не толькі выкладаў у інстытуце, але быў і яго вучоным сакратаром. Гэта быў незвычайны чалавек: вядомы хімік - доўгія гады загадваў хімілабараторыяй на Пуцілаўскім заводзе, а ў вольны час самааддана займаўся яўрэйскай літаратурай і гісторыяй. Нягледзячы на ​​сваю занятасць ён шмат намаганняў і энергіі аддаваў інстытуту: чытаў лекцыі, выступаў на сходках, часта размаўляў са студэнтамі, цікавіўся нашым побытам...» [4, с. 254].

Уся савецкая адукацыя ў гэты перыяд перажывала няпростыя часы, з сярэдзіны 1920-х гадоў істотна ўзмацніўся ідэалагічны ціск на гуманітарныя навукі, у выніку чаго ў 1925 г. Інстытут вышэйшых яўрэйскіх ведаў быў ліквідаваны.

У 1926 г. Соф'я Львоўна, працуючы ў школе для дарослых, працягнула вучобу на толькі што створаным яўрэйскім аддзяленні літаратурна-лінгвістычнага факультэта Другога Маскоўскага

дзяржаўнага ўніверсітэта. Задачай аддзялення была падрыхтоўка выкладчыкаў для яўрэйскіх школ РСФСР, Украіны і Беларусі. Абітурыентаў, якія валодалі мовай ідыш і ўжо мелі вопыт вучобы ў вышэйшых навучальных установах, адміністрацыя ўніверсітэта размеркавала па курсах у залежнасці ад ступені іх падрыхтаванасці. Соф'я Львоўна была залічана на другі курс разам з дзесяццю іншымі студэнтамі, сярод якіх аказалася нямала вядомых асоб: празаік Марк Даніэль (Даніэль Мееровіч), яўрэйскія паэты з Беларусі Ізі Харык і Зэлік Аксельрод, літаратурны крытык Майсей Міжарыцкі і інш. Першымі прафесарамі на яўрэйскім аддзяленні былі вядомыя савецкія гісторыкі Цві Фрыдланд, Тэўе Гейлікман, літаратуразнаўцы Ісаак Нусінаў, Іехезкель Дабрушын, лінгвіст Айзік Зарэцкі. Да вясны 1928 г. С. Рохкінд поўнасьцю выканала вучэбную праграму і атрымала кваліфікацыю выкладчыка яўрэйскай мовы [8].

Пасля заканчэння ўніверсітэта з верасня 1928 г. да сярэдзіны кастрычніка 1931 г. Соф'я Львоўна выкладала літаратуру і грамадазнаўства ў розных сярэдніх школах Веліжа, Пскова, Мінска. Аднак настаўніцкая праца не мала задаволіць амбіцый здольнага маладога педагога, і ў кастрычніку 1931 г. С. Рохкінд паступіла ў аспірантуру пры Акадэміі навук БССР. Даследчыца ўспамінала: «Я яшчэ заспела дацэнта Лейзера Віленкіна, які ў 1931 г. падрыхтаваў і выпусціў атлас яўрэйскіх дыялектаў» [4, с. 259].

Праз год паралельна з вучобай Соф'ю Львоўну запрасілі выкладаць практычны курс у Маскоўскім дзяржаўным універсітэце [1, арк. 16]. Відаць, аспірантка максімальна выкарыстала магчымасці маскоўскіх бібліятэк: нягледзячы на загрузанасць педагогічнай працай, яна ў сціслыя тэрміны завяршыла кандыдацкую дысертацыю па мове яўрэйскай рэвалюцыйнай і публіцыстычнай літаратуры канца 80-х і пачатку 90-х гг. XIX ст. Абарона прайшла ў чэрвені 1934 г. і была паспяховай.

Амаль 10 гадоў прафесійнай дзейнасці С. Рохкінд звязаны з Акадэміяй навук Беларускай ССР, дзе яна працавала з 1 верасня 1932 г. Пасля ліквідацыі яўрэйскага сектара С. Рохкінд перайшла ў Інстытут літаратуры і мастацтва: «У мае часы сапраўднай працы па яўрэйскай лінгвістыцы ўжо не праводзілася. Былі

вялікія планы – напрыклад, укладзі вялікі тлумачальны слоўнік. Але нічога не атрымалася. Не было навуковых кіраўнікоў, якія маглі б арганізаваць працу і прыцягнуць новых людзей...» [4, с. 259].

Па сумяшчальніцтве з верасня 1933 г. яна ў якасці дацэнта выкладала агульнае мовазнаўства на літаратурным факультэце і факультэце замежных моў Мінскага дзяржаўнага педагогічнага інстытута, што дало падставы Вышэйшай атэстацыйнай камісіі СССР 11 лістапада 1938 г. зацвердзіць Соф'ю Львоўну ў вучоным званні дацэнта.

У фондзе Цэнтральнага навуковага архіва Нацыянальнай акадэміі навук Беларусі «Інстытут нацыянальных меншасцяў. Камісія па атласе» захоўваецца характарыстыка С. Рохкінд, датаваная 1936 г. і напісаная ў поўнай адпаведнасці з традыцыямі тых часоў. У дакуменце адзначаецца:

«За выключэннем сваёй дысертацыйнай тэмы яна нічога больш не дала. У 1935 г. свой план не выканала. У грамадскім жыцці не актыўная. З'яўляючыся членам... рэдакцыі насценнай газеты, гэтую нагрузку выконвае недастаткова» [цыт пав.: 9].

Адносна аб'ектыўнасці характарыстыкі ўзнікаюць сур'ёзныя сумненні, паколькі менавіта ў гэты час Соф'я Львоўна актыўна працавала ў складзе адразу трох навуковых калектываў. Так, у 1939 г. С. Рохкінд у суаўтарстве з іншымі супрацоўнікамі Інстытута літаратуры, мастацтва і мовы АН БССР і Мінскага дзяржаўнага педагогічнага інстытута К. Гурскім, Ц. Ломцевым, Г. Шклярам, С. Рысінай апублікавала падручнік «Сінтаксіс беларускай мовы», прызначаны студэнтам літаратурных факультэтаў педагогічных і настаўніцкіх інстытутаў. Аўтары паставілі перад сабой задачу даць навукова-папулярны выклад найважнейшых палажэнняў беларускага сінтаксісу ў адпаведнасці з патрабаваннямі курса сучаснай беларускай мовы ў ВНУ. У гэтым падручніку Соф'я Львоўна напісала раздзел, прысвечаны вывучэнню складанага сказа. У ім падрабязна прааналізаваны складаназалежныя і складаназлучаныя сказы («злучальныя», «супраціўныя», «раз-

меркавальныя»), разгледжаны тыпы даданых сказаў (даданыя дзейнікавыя, даданыя дапаўняльныя, даданыя азначальныя, даданыя акалічнасныя, даданыя ўмовы, даданыя параўнання), раскрыты паняцці прамой і ўскоснай мовы [7].

Праз год тыя ж аўтары (за выключэннем С. Рысінай) выдалі грунтоўны падручнік для студэнтаў літаратурна-лінгвістычных факультэтаў «Курс сучаснай беларускай мовы (фанетыка, марфалогія, лексіка)» [3]. Соф'я Львоўна з'яўляецца аўтарам дастаткова аб'ёмістага раздзела «Словаўтварэнне», у якім разглядаюцца асноўныя паняцці дэрываталогіі, характарызуюцца найважнейшыя спосабы ўтварэння слоў, раскрываюцца пытанні, звязаныя з функцыянальнымі асаблівасцямі суфіксаў назоўнікаў («суфіксы, якія служаць для ўтварэння назваў асоб жанскага полу», «памяншальна-ласкальныя суфіксы», «суфіксы назоўнікаў з канчаткамі мужчынскага роду», «змяншальныя суфіксы з канчаткамі жаночага роду», «змяншальныя суфіксы з канчаткамі ніякага роду», «суфіксы з павелічальным значэннем», «бяссуфікснае ўтварэнне назоўнікаў», «складаныя назоўнікі», «складанаскарочаныя словы»), суфіксы прыметнікаў («змяншальна-ласкальныя суфіксы», «павелічальныя суфіксы», «суфіксы ступеней параўнання прыметнікаў», «складаныя прыметнікі»), прэфіксы назоўнікаў і прыметнікаў, словаўтварэнне дзеясловаў («суфіксы дзеясловаў», «дзеяслоўныя прэфіксы»).

Безумоўна, з пункта гледжання сучаснай лінгвістыкі метамова прааналізаваных выданняў выклікае некаторыя пытанні, а сам спосаб апісання моўнага матэрыялу можа падацца не зусім паслядоўным і лагічным. Аднак трэба прызнаць, што ў складаных грамадска-палітычных умовах другой паловы 1930-х, калі адбывалася падрыхтоўка названых падручнікаў, аўтарскія калектывы здолелі стварыць якасныя выданні, напісаныя на высокім навуковым узроўні. Нягледзячы на выключную заідэалагізаванасць усіх сфер жыцця тагачаснага грамадства, у тым ліку адукацыі і навукі, раздзелы С. Рохкінд (асабліва «Словаўтварэнне») адрозніваюцца сваёй апалітычнасцю. У якасці ілюстрацыйнага матэрыялу выкарыстаны лексіка і кантэксты з твораў класікаў беларускай літаратуры Янкі Купалы, Якуба Коласа, Кандрата

Крапівы, М. Лынькова, П. Труса, Змітрака Бядулі і інш., прыклады з фальклорных запісаў П. Шэйна.

Значным дасягненнем беларускай гебраістыкі стала стварэнне С. Рохкінд і Г. Шклярам першага ў Савецкім Саюзе «Еврейско-русского словаря», таксама апублікаванага пад эгідай Інстытута літаратуры, мастацтва і мовы. Аўтарская і рэдактарская праца над слоўнікам была завершана ў 1939 г., аднак з-за ідэалагічных перашкод кніга пабачыла свет толькі ў пачатку 1941 г. (на тытульным лісце пазначаны 1940 г.). Соф'я Львоўна ўспамінала: «Можна сабе ўявіць, у якіх умовах ішла праца над слоўнікам... Рэдактарамі былі прызначаны людзі, якія не займаліся ідыш^{*}. Яны выкідвалі словы, якія лічылі гебраізмамі, ідыёмы, размоўныя выразы. Іх можна зразумець – яны таксама дрыжэлі ад страху» [4, с. 260]. Але аўтары зрабілі ўсё, што было ў іх сілах. Выданае складаецца з прадмовы і спіса скарачэнняў на ідыш, лексічнага корпуса, часткі «О пользовании словарем» на рускай мове. У слоўнікавы артыкул уваходзіць рэестравае слова, граматычная інфармацыя і эквіваленты (гл. ілюстрацыі).

Словы на ідыш размеркаваны ў алфавітным парадку і забяспечаны граматычнымі паметамі (указваецца граматычна-семантычны разрад). Паколькі ў ідыш субстантывы, за выключэннем уласных імён і некалькіх асобных лексем, не змяняюцца па склонах, а адрозніваюцца толькі формамі адзіночнага і множнага ліку, у слоўніку пры кожным назоўніку ўказваецца яго род і форма множнага ліку. Дзеясловы падаюцца ў форме інфінітыва. Дзеепрыметнікі, якія ў большасці выпадкаў маюць прыстаўку **ז** і канчатак **ט** або **ת**, указваюцца ў слоўніку пры адпаведным дзеяслове. Прыметнікі, выражаныя асобнымі словамі, падаюцца ў слоўнікавых артыкулах у форме назоўнага склону адзіночнага ліку мужчынскага роду. Суплетыўныя формы займеннікаў уключаны ў рэестр у якасці асобных вакабул. Прыслоўі, прыназоўнікі, злучнікі і часціцы фіксуюцца ў слоўніку асобна і перакладаюцца адпаведнымі рускімі словамі.

* Па інфармацыі В. Рубінчыка гэтымі асобамі былі рэдактар газеты «Октябрь» Е. Эрэнгрос, які па-яўрэйску зусім не ўмеў гаварыць, і нехта Ракаў, эканаміст [4, с. 261].

Слоўнік аказаўся ўдалым і прынёс аўтарам сусветную вядомасць. Да нашага часу ён застаецца адным з найбольш аб'ёмістых і аўтарытэтных даведнікаў па перакладзе з ідыш на рускую мову.

Аднак плённая навуковая праца С. Рохкінд была перапынена Вялікай Айчыннай вайной. Соф'я Львоўна выехала ў эвакуацыю на поўнач Казахстана, дзе ў 1941 г. працавала інспектарам-метадыстам Акмалінскага абласнога аддзела народнай адукацыі, з чэрвеня 1942 г. да лютага 1944 г. была дырэктарам сярэдняй школы ў вёсцы Імантава (Какчэтаўская вобласць), а з пачатку сакавіка 1944 г. да 1 верасня 1944 г. працавала загадчыкам вучэбнай часткі школы дарослых у г. Какчэтаў і інспектарам Какчэтаўскага абласнога аддзела адукацыі. У гэты час даследчыца праводзіла вялікую метадычную працу з настаўнікамі, чытала лекцыі па разнастайных пытаннях мовы і літаратуры, выступала на раённых і абласных настаўніцкіх нарадах, удзельнічала ў шэрагу іншых мерапрыемстваў. Як пісала сама Соф'я Львоўна, «матэрыяльна гэтыя гады жыла вельмі дрэнна, паколькі мела на сваім утрыманні сястру з двума дзецьмі, муж якой з першага дня на фронце (радавы)» [1, арк. 5].

Пасля вызвалення тэрыторыі Беларусі Соф'я Львоўна ў канцы жніўня 1944 г. даслала ў рэктарат Мінскага педінстытута ліст наступнага зместу:

«З 1934 года я працавала ў Мінскім педагагічным ін-це, чытала курс агульнага мовазнаўства на Літаратурным факультэце і факультэце замежных моў. Па паведамленнях газет ін-т аднавіў працу. Я хацела б таксама працаваць у ін-це па сваёй спецыяльнасці. Магу таксама чытаць курс сучаснай рускай мовы, методыку мовы. Прашу тэрмінова паведаміць мне ці буду я выклікана ў ін-т. Прамаю працу ведаюць усе педагогі і студэнты» [1, арк. 9].

У адказ на свой зварот Соф'я Львоўна атрымала тэлеграму ад кіраўніцтва ўстановы: «Тэрмінова выязджайце ў Мінск для працы ў Педінстытуце» [1, арк. 9 адв.]. У хуткім часе яна пераехала з

Казахстана ў Беларусь і загадам тагачаснага дырэктара МДПІ М. Жаўрыда з 5 лістапада была прызначана дацэнтам кафедры рускай мовы, а з 20 снежня пачала выконваць абавязкі намесніца загадчыка кафедры. У канцы сакавіка 1946 г. загадам Камітэта па справах вышэйшай школы пры Савеце Міністраў СССР С. Рохкінд была зацверджана в. а. загадчыка кафедры рускай мовы Мінскага дзяржаўнага педагагічнага і настаўніцкага інстытута [1, арк. 8].

Соф'я Львоўна паспяхова спраўлялася з адміністрацыйнай працай, шмат часу і сіл аддавала выкладанню. Кіраўніцтвам інстытута ёй неаднаразова аб'яўлялася падзяка «за высакаякасную пастаноўку вучэбна-выхаваўчай, навукова-даследчай работы і актыўны ўдзел у грамадскім жыцці» (1946 г., 1947 г., 1957 г. – двойчы) [1, арк. 23, 33–35].

У канцы 1940-х – пачатку 1950-х гг. у СССР разгарнулася барацьба з касмапалітызмам – ідэалагічная кампанія, скіраваная супраць скептычна настроенай часткі савецкай інтэлігенцыі. У лютым 1949 г. І. Сталін падпісаў надрыхтаваную старшынёй праўлення Саюза пісьменнікаў СССР А. Фадзеевым пастанову Палітбюро ЦК ВКП(б) аб роспуску аб'яднанняў яўрэйскіх савецкіх пісьменнікаў у Маскве, Кіеве і Мінску. Адначасова былі зачынены яўрэйскі музей у Вільнюсе, краязнаўчы музей у Бірабіджане, гістарычна-этнаграфічны музей грузінскага яўрэйства ў Тбілісі, а таксама ліквідаваны ўсе існуючыя ў СССР яўрэйскія тэатры – у Мінску, Чарнаўцах, Бірабіджане, Маскве. У тым жа годзе Соф'я Львоўна Рохкінд была пераведзена з пасады загадчыка на пасаду дацэнта кафедры рускай мовы МДПІ. Тагачаснае кіраўніцтва асабліва не хавала, што сапраўдная прычына гэтага – жаданне ўмацаваць установу нацыянальнымі кадрамі. На прэрэчанне Рохкінд, што яна «карэнная, што ўсе яе карані ў Беларусі», яна атрымала адказ, што ў яе «не тыя» карані. Пасля С. Рохкінд працяглы час працавала на пасадзе дацэнта, давала прыватныя ўрокі ідыша і іўрыта, займалася вывучэннем беларускай мовы, збірала разнастайны лексічны матэрыял.

У асабовай справе Соф'і Львоўны захоўваецца заява на імя рэктара І. Лакіна, датаваная 28 жніўня 1964 г., напісаная, відаць,

у час эмацыйнага ўзрушэння:

«На апошнім пасяджэнні кафедры, на якім я прысутнічала, загадчык кафедры Гурскі Мікалай Іванавіч пры папярэднім размеркаванні вучэбных нагрузак на 1964–1965 навучальны год сказаў, што па курсе «Уводзіны ў мовазнаўства», які я вяду звыш 25 гадоў, плюс курсавыя працы, набіраецца поўная стаўка і паказаў мне картку, у якой значылася 703 гадзіны. Я паехала ў адпачынак. 27-га жніўня я даведалася, што загадчык кафедры перадаў гэты курс новаму работніку. Калі мяне вызвалілі ад працы, чаму ж мяне своечасова не паставілі да ведама. Я не атрымала загад аб звальненні. Мне хацелася б увогуле даведацца, чым тлумачыцца такі бяспрыкладны факт. За ўсю сваю працу ў інстытуце, да самага апошняга часу, я не атрымлівала ніякіх заўваг ні з боку дэканаў, ні з боку загадчыка кафедры. Наадварот, у маёй прысутнасці загадчык кафедры заўсёды станоўча адгукаўся пра маю працу. А што датычыцца студэнтаў, то яны праяўлялі цікаваць да лекцый, старанне рыхтаваліся да практычных заняткаў і ўвогуле цёпла і сардэчна ставіліся да мяне, і ўпаўне зразумела чаму. Я ж цалкам аддавалася працы. Прашу вас разабрацца ў гэтым» [I, арк. 42].

7 верасня 1964 г. С. Рохкінд папрасіла вызваліць яе ад працы ў інстытуце ў сувязі з выхадам на пенсію.

За гады навукова-педагагічнай дзейнасці Соф'я Львоўна апублікавала цэлы шэраг розных работ па актуальных праблемах беларускага мовазнаўства. У даследаванні «Да вывучэння словаўтварэння беларускай мовы» (часопіс «Савецкая школа», 1955, № 5) разглядаюцца пытанні вытворнасці і невытворнасці слова і яго марфалагічнага складу, аналізуюцца асобныя аспекты суфіксальнага словаўтварэння. У артыкуле «З гісторыі лексікі беларускай мовы», надрукаваным у чацвёртым выпуску «Ученых записок МГПИ» за 1955 г., вывучаецца развіццё семантыкі і сферы ўжывання на працягу XIX–XX стст. слоў *змагацца*, *змаганне*, *змагар* і сінанімічных ім *барацьба* і *барацьбіт*. Апошняй вядомай нам апублікаванай працай С. Рохкінд стаў артыкул «Аддзеяслоўныя назоўнікі ў сучаснай беларускай мове» ў навуковым

зборніку «З даследаванняў па беларускай і рускай мовах» (Мінск, 1961 г.).

Відаць, даследчыца змагла ажыццявіць далёка не ўсе свае навуковыя задумы. У архіве ёсць звесткі пра тое, што ў 1962 г. у выдавецтве «Учпедгиз» павінен быў выйсці «Слоўнік сінонімаў беларускай мовы» (12 друкаваных аркушаў), укладальнікам якога была Соф'я Львоўна [1, арк. 38]. На жаль, гэтая праца не была апублікавана, а далейшы лёс рукапісу невядомы.

Па сведчанні тых, хто яе ведаў, Соф'я Львоўна была сардэчным чалавекам, мела шмат вучняў [2]. Амаль страціўшы слых і зрок, у 1996–1998 гг. яна напісала надзвычай каларытныя ўспаміны пра Талачын – горад яе дзяцінства і юнацтва.

Соф'я Львоўна Рохкінд пайшла з жыцця ў 2000 г. у Мінску. На яе смерць з'явілася некалькі некролагаў у газетах «Наша Ніва», «Авив», а на другую гадавіну беларускі паэт Рыгор Рэлес адгукнуўся невялікай нататкай «In memoriam» у самвыдатаўскай газеце «Анахну Кан» («Мы тут!») [9].

Літаратура

1. Архіў Беларускага дзяржаўнага педагогічнага ўніверсітэта імя Максіма Танка. – Ф. 746. – Воп. 1 лс. – Спр. 715.
2. Голоса еврейских местечек [Электронный ресурс] / Еврейский культурный центр «Мишпоха». – Рэжым доступу: <http://shtetle.co.il/Shtetls/tolochin/rohkind.html>. – Дата доступу: 17.12.2016.
3. Курс сучаснай беларускай мовы (фанетыка, марфалогія, лексіка) / К. І. Гурскі (і інш.) ; пад рэд. Я. Коласа і К. Гурскага. – Мінск : АН БССР, 1940. – 261 с.
4. Рохинд, Ш. Три города в моей жизни / Ш. Рохинд // Евреи Беларуси: история и культура : сборник научных трудов. – Мінск : АРТИ-ФЕКС, 1998. – Вып. 3–4. – С. 252–261.
5. Рохинд, С. Еврейско-русский словарь / С. Рохинд, Г. Шкляр. – Мінск : АН БССР, 1940. – 519 с.
6. Рубінчык, В. Катлеты & мухі (3) / В. Рубінчык // Belisrael : от Израиля до Австралии. – Рэжым доступу: <http://belisrael.info/?p=5323>. – Дата доступу: 17.12.2016.
7. Сінтаксіс беларускай мовы / пад рэд. Я. Коласа, К. Гурскага і Г. Шкляра. – Мінск : АН БССР, 1939. – 134 с.
8. Флят, Л. Евлитло: от старта до финиша / Л. Флят // Заметки по еврейской истории : сетевой журнал еврейской истории, традиции, культуры. – 2012. – № 2 (149).
9. Шевелев, Д. Еврейские исследования в Белорусской ССР в 1933–1941 гг. (по документам Центрального научного архива Национальной академии наук Беларуси) / Д. Шевелев // Материалы шестнадцатой ежегодной международной междисциплинарной конференции по иудаике. Академическая серия / Центр научных работников и преподавателей иудаики в вузах «Сэфер». – Москва, 2009. – Вып. 26. – Ч. 2 – С. 483–489.
10. Шульман, А. На родине моих снов : очерки / А. Шульман. – Мінск : Медисонт, 2013. – 191 с.